

DOSTUPNOST CIGARETA U CRNOJ GORI

KLJUČNI NALAZI

- **Kratkoročni trendovi dostupnosti cigareta:** Pristupačnost cigareta značajno je porasla od 2020. do 2023. godine, sa godišnjim rastom od 13%, pa 14%, pa 7%, čemu je najviše doprinio rast dohotka u ovom periodu.
- **Dugoročni trendovi dostupnosti cigareta:** U poređenju sa 2010. godinom, cjenovna pristupačnost cigareta u 2023. godini smanjena je za oko 10%.
- **Dostupnost cigareta za grupu domaćinstava sa niskim dohotkom** smanjivala se do 2019. godine zbog rasta cijena i stagnacije plata, ali od tada bilježi nagli porast. Tako je 2023. godine bilo potrebno 35% manje prosječne dnevnice za kupovinu paklice cigareta, iz kategorije najjeftinijih brendova, u poređenju sa 2020. godinom.
- **Osjetljivost tražnje na promjenu dostupnosti cigareta:** Potrošnja cigareta u Crnoj Gori veoma je osjetljiva na promjene u dostupnosti. Smanjenje dostupnosti od 10% dovodi do pada potrošnje cigareta od 6,8% do 8,9%, a ovaj efekat je naročito izražen kod domaćinstava sa nižim i srednjim prihodima.

OPŠTE INFORMACIJE

Kao zemlja kandidat za pristupanje EU, Crna Gora je postigla značajan napredak u usklađivanju svoje akcizne politike sa direktivama EU, što je dovelo do efikasnih povećanja poreza i samim tim do viših maloprodajnih cijena cigareta. I pored sprovođenja ovih opsežnih mjera kontrole duvana, cijene cigareta i dalje ostaju niske u poređenju sa nivoom cijena u Evropskoj uniji (Trenda, 2023). Sa druge strane, Vlada Crne Gore je pokrenula ekonomske i fiskalne reforme 2022. godine, skoro udvostručivši minimalne neto plate, podižući prosječnu platu i planirajući ekspanzivniju fiskalnu politiku u narednim godinama.

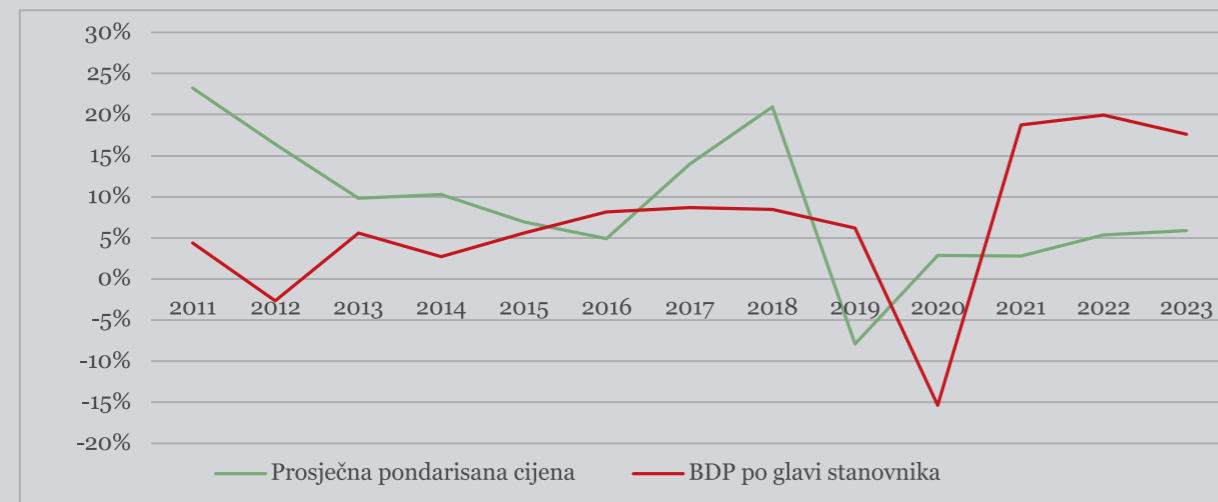
Nedavni period visokog rasta dohotka u Crnoj Gori pruža jedinstven kontekst za procjenu politike oporezivanja duvana. Dok značajna povećanja plata mogu dovesti do višeg životnog standarda i smanjenja siromaštva, ona, takođe, predstavljaju izazov za efikasnu akciznu politiku u vezi sa duvanom. Kako prihodi rastu, dostupnost cigareta se povećava, što može poništiti pozitivne efekte viših poreza uvedenih sa ciljem smanjenja potrošnje duvana. Ovakva dinamika naglašava da je neophodno prilikom osmišljavanja sveobuhvatnih i efikasnih mjera kontrole duvana uzeti u obzir efekat promjene cijena cigareta, ali i promjene dohotka stanovništva.

REZULTATI

Dostupnost cigareta je varirala tokom vremena

Oba indikatora dostupnosti, Relativna promjena cijena u odnosu na dohodak (RIP), koji je definisan kao udio BDP-a po stanovniku potreban za kupovinu 100 paklica cigareta, i Minuti rada (MOL), koji označava broj minuta rada potrebnih za kupovinu jedne paklice cigareta, ukazuju da je u poređenju sa 2010. godinom dostupnost smanjena, pa je za kupovinu cigareta u 2023. godini potreban veći udio prihoda, odnosno rada. Procjena ukupnog trenda dostupnosti pokazala je da je prosječan godišnji pad dostupnosti u posmatranom periodu približno 1%, pri čemu je pad najizraženiji u kategoriji najjeftinijih brendova cigareta (4%).

Slika 1. Godišnja promjena prosječno ponderisane cijene cigareta i BDP-a po stanovniku 2010-2023

IZVOR: Kalkulacije autora na osnovu podataka Ministarstva finansija i Monstata

U posmatranom periodu uočavaju se različite epizode rasta i pada dostupnosti, uglavnom usljed promjena u rastu prihoda, a koje zakonska regulativa vezana za duvan nije adekvatno uzela u obzir. Dva su specifična perioda tokom kojih je dostupnost cigareta porasla. Prvi se dogodio 2019. godine kada je Vlada sprovela smanjenje specifične akcize od 25% zbog poremećaja na tržištu. Drugi period zabilježen je tokom posljednje tri godine posmatranog perioda, što je uglavnom rezultat post-COVID ekonomskog oporavka i ekspanzivne fiskalne politike usmjerene na značajno povećanje plata. U oba navedena perioda rast BDP-a po stanovniku bio je veći od rasta prosječno ponderisane cijene cigareta (Slika 1).

Važno je napomenuti da je i industrija duvana kroz cjenovne strategije doprinijela povećanju dostupnosti cigareta za oko 5% u posmatranom periodu.

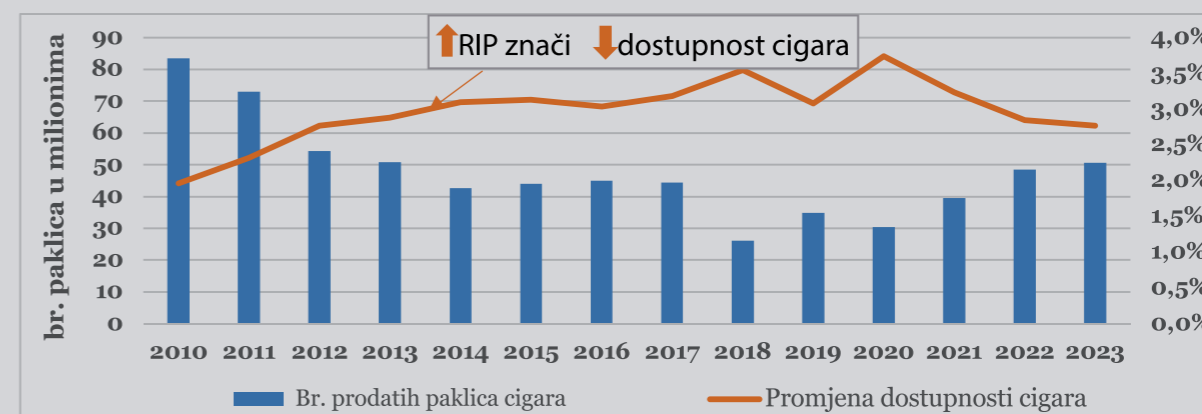
Regionalne i socio-demografske razlike

- Rezultati istraživanja pokazuju da su cigarete manje pristupačne za određene grupe stanovništva, naročito domaćinstva bez zaposlenih članova, ona u sjevernom regionu, kao i domaćinstva sa većim udjelom starijih članova.
- Tokom posmatranog perioda, dostupnost cigareta bila je nešto veća (za 1,21 procentnih poena) za bogatija domaćinstva u poređenju sa domaćinstvima sa niskim dohotkom, uglavnom zbog nižih prihoda i životnog standarda najsiromašnijeg dijela populacije.

Potražnja za cigaretama veoma je osjetljiva na promjene u dostupnosti

U kontekstu snažnog rasta prihoda, kakav je zabilježen posljednjih godina u Crnoj Gori, efikasnost politike oporezivanja duvana u velikoj mjeri zavisi od uticaja promjena u dostupnosti na obrasce potrošnje. Slika 2 prikazuje snažnu korelaciju između prodaje cigareta na legalnom tržištu i RIP indikatora od 2010. do 2023. godine. Period smanjenja potrošnje od 2010. do 2018. godine odgovara rastu cijena i smanjenju dostupnosti. Sa druge strane, potrošnja je značajno porasla od 2020. godine, uprkos rastu cijena, zbog uticaja rasta prihoda na povećanu dostupnost, uz dodatan efekat smanjenja udjela nelegalnog tržišta.

Slika 2. Broj prodatih paklica i promjena dostupnosti cigareta

IZVOR: Kalkulacije autora na osnovu podataka Ministarstva finansija

Rezultati analize na osnovu **mikro podataka** iz Ankete o potrošnji domaćinstava (APD) iz perioda 2005-2015, 2017. i 2021. godine pokazuju da smanjenje dostupnosti cigareta od 10% dovodi do smanjenja potrošnje cigareta za 6,8%, s tim da je ovaj efekat izraženiji među grupama sa nižim i srednjim dohotkom. To implicira da politike koje su usmjerene ka smanjenju dostupnosti mogu biti naročito efikasne u ovim segmentima populacije.

Koristeći **makro agregatne podatke** o količinama i cijenama po brendu cigareta za period od 2010. do 2023. godine, rezultati analize su pokazali da je kratkoročna elastičnost dostupnosti procijenjena na -0,51, dok će dugoročno smanjenje dostupnosti od 10% dovesti do smanjenja potrošnje po stanovniku za skoro 0,89%.

PREPORUKE

Preporučuje se da Vlada Crne Gore:

- **Implementira član 6. Okvirne konvencije o kontroli duvana Svjetske zdravstvene organizacije (SZO)**, čime će se obezbijediti da povećanja akciza budu dovoljna kako bi se neutralisali efekti inflacije i rasta prihoda. Sprovođenjem ekonomsko odgovornih poreskih politika može se smanjiti dostupnost cigareta, što doprinosi smanjenju potrošnje duvanskih proizvoda i sa tim povezanih zdravstvenih rizika.
- **Uključi indikator osjetljivosti tražnje na promjenu dostupnosti cigareta prilikom kreiranja politika kontrole duvana** - U zemljama sa brzim rastom prihoda, gdje povećana potrošačka moć može dovesti do veće upotrebe duvana, elastičnost dostupnosti može biti koristan alat za usmjeravanje prilagođavanja visine akciza, na način da one dovedu do smanjenja dostupnosti i potrošnje cigareta.
- **Prati trendove dostupnosti cigareta u različitim segmentima tržišta i socio-ekonomskim grupama** - Promjene dostupnosti cigareta mogu uticati na ponašanje pušača na različite načine, uključujući podsticanje prestanka pušenja, smanjenje potrošnje ili prelazak na druge brendove. Kako bi politike kontrole duvana bile efikasne, ove trendove treba pažljivo pratiti i uzeti u obzir prilikom donošenja odluka.
- **Radi na usklađivanju regulative o oporezivanju duvana sa budućim izmjenama Direktive EU o porezima na duvan** – Povećanje minimalne visine specifične akcize i uključivanje indikatora dostupnosti prilikom donošenja odluka doprinijelo bi većoj efikasnosti politika u oblasti duvana i bržoj harmonizaciji za EU regulativom.

Institut za socio-ekonomske analize (ISEA) je finansiran od strane Economics for Health tima, koji pripada Johns Hopkins Univerzitetu (JHU), sa ciljem sprovođenja ekonomskog istraživanja o oporezivanju duvana u Crnoj Gori. JHU je partner Blumberg inicijative za smanjenje upotrebe duvana i duvanskih proizvoda. Stavovi izraženi u ovom dokumentu se ne mogu pripisati, niti se za njih može smatrati da predstavljaju stavove JHU, niti Blumberg filantropije.

Autori su zahvalni na komentarima dobijenim od JHU.

Ovaj Sažetak politike ('Policy brief') je pripremljen od strane ISEA istraživača:

Mirjana Čizmović, Ivana Ivanović, Anđela Vlahović i Milica Kovačević